

УДК 929Рильський

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ: ДО 120-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Тетяна Руда

У статті подано короткий огляд життєвого і творчого шляху М. Рильського – поета, перекладача і вченого. У його поетичній творчості виокремлено три періоди – неокласицизм, вимушене співіснування із соціалізмом і «третє цвітіння» (що розпочався зі збірки «Троянди і виноград»). М. Рильський – один з талановитих і плідних українських перекладачів, а також автор перекладознавчих праць. Він понад 20 років очолював Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, написав значну кількість наукових і науково-популярних праць із фольклористики, літературознавства і мистецтвознавства.

Ключові слова: М. Рильський, неокласицизм, переклади, перекладознавство, фольклористика, літературознавство, мистецтвознавство.

В статье кратко рассмотрен жизненный и творческий путь М. Рильского – поэта, переводчика и ученого. В его поэтическом творчестве выделяются три периода – неоклассицизм, вынужденное сосуществование с социализмом и «третье цветение» (начавшийся со сборника «Розы и виноград»). М. Рильский – один из наиболее талантливых и плодотворных украинских переводчиков, а также автор переводоведческих трудов. Он более 20 лет возглавлял Институт искусствоведения, фольклора и этнографии АН УССР, написал значительное количество научных и научно-популярных работ по фольклористике, литературоведению и искусствоведению.

Ключевые слова: М. Рильский, неоклассицизм, переводы, переводоведение, фольклористика, литературоведение, искусствоведение.

The article gives a brief examination of life and creation of Maxym Rylskyi, a poet, translator and scholar. The author distinguishes three periods in his poetry – Neoclassicism, compelled coexistence with Socialist Realism, and the *third blossoming* (beginning with the *Roses and Grapes* collection). Rylskyi was one of the most gifted and prolific Ukrainian translators, as well as an author of the works on the science of translation. Over twenty years he was a head of the Institute of Art History, Folklore and Ethnography of the Academy of Sciences, and wrote a significant number of scientific and popular scientific works on folklore, literary criticism, art criticism.

Keywords: M. Rylskyi, Neoclassicism, translations, science of translation, folklore studies, literary criticism, art criticism.

Максим Рильський – відомий український поет, перекладач, учений, автор багатьох збірок поезій, книг і статей з найрізноманітніших проблем літературознавства, мистецтвознавства, фольклористики, мовознавства та інших галузей гуманітарної науки.

Народився 7 (19) березня 1895 року в м. Києві. Його батько – Тадей Розеславович, громадський діяч, публіцист, економіст, – з багатой дворянської сім'ї, мати – Меланія Федорівна – селянка.

Після смерті батька в 1902 році родина Рильських переїхала в с. Романівка (нині – Попільнянський р-н Житомирської обл.). З осені 1908 року Максим навчався в київській приватній гімназії. У дитинстві познайомився з М. Лисенком, Д. Ревуцьким, П. Саксаганським, спілкування з якими, безперечно, вплинуло на формування творчих інтересів талановитого юнака.

У 1915–1918 роках М. Рильський навчався на медичному факультеті Київського університету Святого Володимира, потім – на історико-філологічному факультеті Народного університету в Києві, заснованого П. Скоропадським. Однак через революцію і громадянську війну закінчити навчання не вдалося.

Упродовж 1919–1929 років учителював: спочатку в рідній Романівці, згодом – у київській залізничній школі, на робітфаці Київського університету Святого Володимира й в Українському інституті лінгвістичної освіти.

Писати вірші почав рано. Перша збірка «На білих островах» вийшла 1910 року. Максимові було тоді лише п'ятнадцять. Першою зрілою збіркою вважають «Під осінніми зорями» (1918 р., перевидана 1926 р.).

У 1920-х роках М. Рильський ухвалив до літературного об'єднання неокласиків, яке

ТЕТЯНА РУДА. МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ: ДО 120-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

офіційна критика різко звинувачувала у відірваності від «актуальних» проблем соціалістичного суспільства.

В. Агеєва наголосила, що в той період «<...> київські неокласики були найпопулярнішими в обстоюванні модерністських цінностей і перспектив. Вони хочуть творити високе, елітарне, урбаністичне мистецтво, закорінене в поважну культурну традицію, незмінно дбають про досконалість форми, відточеність стилю, “контур строгий” – і вибудовують <...> **ієрархію** мистецьких вартостей, наголошують принцип відбору, а відтак і канонізації, продиктовані естетичним смаком, а не ідеологічними переконаннями» [1, с. 36].

М. Рильський ухпив і до «п'ятірного грона поетів-неокласиків» (окрім нього, тут були М. Зеров – метр об'єднання, П. Филипович, М. Драй-Хмара, О. Бургардт). Сучасне літературознавство одноголосно визнає неокласиків видатними майстрами слова, однак у другій половині 1920-х років їх планомірно і жорстко цькували. Група існувати перестала – більшість її учасників репресували. М. Рильський, як і інші його колеги-неокласики, у своїх поетичних творах майже не реагував на політичні події, за що митця нерідко звинувачували в ізоляції від дійсності.

За 10 років вийшло 10 збірок поета: «Синя далечінь» (1923), «Поєми» (1925), «Крізь бурю і сніг» (1925), «Тринадцята весна» (1926), «Гомін і відгомін», «Де сходяться дороги» (обидві – 1929) і ще кілька книг поетичних перекладів. Окремою книгою видано його переклад поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш, або Останній наїзд на Литві: шляхетська історія 1811–1812 років у дванадцяти книгах, писана віршами» (Київ, 1927). Однак робота над перекладом цього твору не припинилася – у 1949 році з'явилося друге видання, значно вдосконалене. За життя Максима Тадейовича поему польського митця перевидали ще тричі.

Тим часом напади критиків на неокласиків тривали, вони ставали все гострішими. У 1931 році М. Рильського заарештували. Він майже рік провів у Лук'янівській в'язниці, а його друзів – М. Драй-Хмару, П. Филиповича, М. Зерова – репресували.

Після цих подій напрям творчості М. Рильського кардинально змінився, і вже в збірнику «Знак терезів» (1932) поет продемонстрував прийняття нової реальності, відтак і засад «єдиного методу» – соцреалізму, що призвело до відчутних творчих утрат, однак дозволило пережити роки Великого терору. В. Агеєва не без підстав зауважила, що йшлося «не про долучення до соціалістичного реалізму, а лише про вимушене з ним співіснування» [1, с. 8] – неокласична поетика, безперечно, вплинула на його кращі ліричні поезії наступних десятиліть. З початку 1930-х років творчість митця розмежувалася на два річища – на офіційне і ліричне; незалежні від політики та ідеологічних вимог вірші й поеми і досі вважають класикою української літератури.

Упродовж 1930-х – до початку 1960-х років М. Рильський створив 35 поетичних збірок, серед яких – «Літо» (1936), «Україна», «Збір винограду» (обидві – 1940), «Слово про рідну матір» (1942), «Троянди і виноград» (1957), «Голосіївська осінь», «Зимові записи» (обидві – 1964), 4 книжки ліро-епічних поем, велика кількість перекладів слов'янських і західноєвропейських творів.

Хоча М. Рильського вважали офіційним радянським поетом, його вшановували званнями і нагородами (під час Великої Вітчизняної війни став лауреатом Сталінської премії, 1944 року – керівник Спілки письменників), однак неокласичне минуле не було забуте і 1947 року його піддали новій нищівній критиці. Поета звинувачували і у відхиленні від соцреалізму, і в буржуазному націоналізмі, і в ідеалізації «старого поміщицько-капіталістичного ладу» та в інших «гріхах». Лише наприкінці 1948-го, з виходом збірки «Мости», атмосфера навколо поета почала змінюватися, «помилки» поблажливо оголошували справою минувшини. Проте травма, отримана під час жорстких «проробок», за Л. Новиченком, залишила «свій тяжкий слід у його творчості, передусім, зрозуміло, поетичній» [3, с. 84].

Потужнотворчу індивідуальність М. Рильського не змогли зруйнувати ані катастрофа 1931-го року, ані «викриття» 1947-го,

ПОСТАТІ

ані «вимушене співіснування» із соцреалізмом. Про це свідчить поява збірки «Троянди і виноград». Так розпочався новий період у його творчості, який дослідники називають «третім цвітінням» [1; 3], повторюючи заголовок одного з віршів із цієї книжки. У ній поет підтвердив вірність естетичним засадам неокласицизму – ясність барв, емоційна рівновага, точність деталей, зосередженість і спокій, звернення до образів світової класики, інтертекстуальність.

Поезію М. Рильського аналізували багато відомих дослідників, зокрема О. Білецький, Л. Новиченко, Г. Вервес, Н. Костенко, І. Юдкін, Р. Радишевський та інші.

Перекладацька спадщина М. Рильського – вражаюча. Він був одним з талановитих, плідних і вимогливих до себе інтерпретаторів чужомовних літературних текстів. «Роботу над поетичними перекладами М. Рильський ставив не нижче від оригінальної творчості, – писав О. Білецький. – Це не тільки змагання поета однієї національності з поетом іншої, це також наполеглива боротьба з матеріалом рідної мови, створення нових мовних, отже, і ідейних цінностей» [2, с. 194–195]. Найбільше перекладів М. Рильський здійснив зі слов'янських мов, а саме: поеми і вірші О. Пушкіна, твори А. Міцкевича, Ю. Словацького, М. Лермонтова, М. Некрасова, Я. Неруди, Х. Ботева та інших. Переклав геніальний твір давньоруської літератури «Слово о полку Ігоревім», а також сербські епічні пісні. Звертався як до творчості французьких поетів і драматургів (митець досконало володів французькою мовою) – Н. Буало, П. Корнеля, Ж. Расіна, Ж.-Б. Мольєра, М.-Ф. Вольтера, В. Гюго, Е. Ростана, так і до поетів-сучасників – М. Тихонова, М. Светлова, М. Ісаковського, Я. Купали, Я. Коласа, М. Танка, Г. Табідзе, С. Чіковані та інших.

М. Рильському належить заслуга теоретичного обґрунтування новітніх принципів перекладацької роботи і руйнування застарілих передсудів, наприклад, щодо недоцільності українських перекладів О. Пушкіна та інших російських поетів. Дослідник написав низку праць із перекладознавства. Зокрема, «Проблеми художнього перекла-

ду» (1962) об'єднали кілька написаних у різні роки статей і містять теоретичні роздуми про особливості перекладу зі слов'янських мов, питання «точності» і «вірності» словотворення, міркування про різноманітні художні прийоми (наприклад, творчу компенсацію образу) та функції перекладу в культурі-реципієнті тощо.

Максим Тадейович відомий і як учений та організатор науки, багато років його творчого життя пов'язано з Академією наук України. У 1942 році, коли установи АН УРСР перебували в евакуації в м. Уфі, його призначили директором Інституту народної творчості і мистецтва (згодом – Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, нині – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі – ІМФЕ НАНУ)). Цю посаду М. Рильський обіймав упродовж 22-х років. У 1943 році його обрали дійсним членом АН УРСР, 1958-го – академіком АН СРСР. Після війни вчений розпочав відродження наукових кадрів, збирацької роботи та відновлення наукових напрямів, що мали в Україні давні традиції (етнографічні, антропологічні, славістичні дослідження). Він виховав плеяду учнів і послідовників, ініціював створення славістичних наукових центрів (в ІМФЕ НАНУ – групи слов'янської фольклористики), був відповідальним редактором монографій і збірників співробітників інституту, а також журналу «Народна творчість та етнографія», членом редколегій журналів («Славяне», «Дружба народів» та ін.), «Української радянської енциклопедії». У 1950 році М. Рильський здобув ступінь доктора філологічних наук, а також був відзначений вищими державними нагородами (зокрема три ордени Леніна, ордени Трудового Червоного Прапора та Червоної Зірки). «А що він був академіком не лише за дипломом, засвідчили пізніше томи його праць з літературознавства, мистецтвознавства, фольклористики, мовознавства, теорії перекладу...» [3, с. 80].

У науковому доробку Максима Тадейовича є низка невеликих за обсягом праць із фольклористики, проблематика яких досить широка: природа фольклору та

ТЕТЯНА РУДА. МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ: ДО 120-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

його ознаки, термінологія, виконавство, діяльність кобзарів і лірників (стаття «Живе відображення історії»), збирання і вивчення сучасного (зокрема робочого) фольклору. Особливу увагу він надавав епосознавству (праці «Об украинских думах», «Героїчний епос українського народу», передмови до збірників дум та історичних пісень). Особливою брошурою видано працю «Сербські епічні пісні» (Київ, 1946), розраховану на широку аудиторію.

Літературознавчі та критичні роботи вченого – це великий і різноманітний за обсягом масив: тут і невелика книжка «Про поезію Адама Міцкевича» (Київ, 1955), і серії статей, присвячені І. Франку, Лесі Українці, О. Пушкіну, і доповіді на ювілейних урочистостях, нарадах, пленумах, рецензії, короткі нотатки. Найбільше уваги М. Рильський надав Т. Шевченку – його «шевченкіана» налічує близько 80 позицій (статті, виступи, вступи до видань творів Т. Шевченка, згадки про нього в працях інших мистців). Він писав про творчість як українських класиків (І. Котляревський, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський та ін.), так і сучасників (В. Сосюра, П. Тичина, М. Бажан, А. Малишко, С. Скляренко, В. Василевська та ін.). У 1920-х роках вийшли статті, присвячені М. Зерву і М. Драй-Хмарі. Максим Тадейович звертався і до творчості письменників інших слов'янських країн: А. Міцкевича, Ю. Словацького, Я. Неруди, М. Конопницької, Х. Ботева, В. Броневського та багатьох інших. Деякі із праць мають публіцистично-популяризаторський характер, а ще в деяких учений подав зразки тонкого філологічного аналізу творів, розглянув питання поетичної майстерності й міжнаціональних літературних зв'язків. О. Білецький уважав, що спостереження і думки, висловлені в багатьох статтях М. Рильського, «можуть дати поштовх широкому науковим дослідженням» [2, с. 200].

Рильський-мовознавець написав низку статей, присвячених проблемам граматики, діалектології, фразеології тощо, проте найбільше він уболівав за культуру мови (наприклад, праці «Ясна зброя», «Мова нашої прози», «Словник і питання культури мови»). Він брав участь у підготовці російсько-українського словника, який перевидавали чотири рази (разом з іншими вченими удостоєний, помертньо, звання лауреата Державної премії в галузі науки і техніки).

М. Рильський відомий, за висловом Б. Фільц, і як «публіцист-мистецтвознавець», який співпрацював з українськими композиторами (наприклад, у підготовці або перекладі оперних лібрето). Він залишив спогади про М. Лисенка, статті про Л. Ревуцького, С. Гулака-Артемівського, М. Леонтовича, М. Вериківського, про співаків О. Мишугу, М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинського, І. Козловського та інших, історика музики М. Грінченка, аналізуючи їхню творчість та внесок у культуру України.

Хоча в науковому спадку Максима Тадейовича немає великих монографічних досліджень, однак думки і спостереження з його праць нерідко визначали напрями подальших студій.

Помер М. Рильський 24 липня 1964 року, похований на Байковому кладовищі. На могилі завжди лежать квіти – як дар пам'яті від шанувальників його прекрасної лірики, його надзвичайно багатогранного таланту поета, перекладача і вченого.

Джерела та література

1. Агеева В. Мистецтво рівноваги: Максим Рильський на тлі епохи. – Київ : Книга, 2012. – 392 с.
2. Білецький О. Творчість Максима Рильського // Білецький О. Зібрання праць : у 5 т. – Київ : Наукова думка, 1966. – Т. 3. – С. 163–204.
3. Новиченко Л. Поетичний світ Максима Рильського. Кн. 2 : 1941–1964. – Київ : Інтел, 1993. – 270 с.

SUMMARY

Maxym Tadeyovych Rylskyi (1895–1964) was a prominent Ukrainian poet, translator and scholar. He started writing poetry early, with the first poetic collection being *On White Islands* (1910). In the 1920s he belonged to a Neoclassicist union, for which he was to sustain the attacks of the official criticism. In the 1920s were published his ten collections of poetry and translations (*Blue Celestial Distance; Poems; Thirteenth Spring* and others). After Neoclassicists' defeat and imprisonment (1931) Rylskyi was compelled to coexist with Socialist Realism, which has led to big artistic losses, yet has not shattered his creative personality. Since the second part of the 1950s had started – with the collection *Roses and Grapes* (1957) collection – his creative period named *the third blossoming* by the researchers. Rylskyi has also left a significant heritage of translations. Among the best examples of his translation masterpieces are *Pan Tadeusz* by A. Mickiewicz, *Eugene Onegin* by A. Pushkin, Serbian epic songs, *The Tale of Igor's Campaign*, poetries by J. Słowacki, M. Lermontov, I. Neruda and of many of his contemporary poets.

He wrote many works on the science of translation, with the biggest of which being *The Problems of Artistic Translation*. Rylskyi was known as a scholar and organizer of science; he headed for many years the Institute of Art History, Folklore and Ethnography of the Academy of Sciences; renewed a number of scientific trends (like Slavonic folklore studies). He also wrote works on literary criticism, articles about problems of folklore studies, linguistic studies, art criticism, and left memoirs on Ukrainian composers, actors and singers. Some of his thoughts and notes from his journalistic works are still topical.

Keywords: M. Rylskyi, Neoclassicism, translations, science of translation, folklore studies, literary criticism, art criticism.